

Az egyenlőtlen térbeli fejlődés – a konceptualizálás hiánya és lehetőségei

Uneven spatial development – The lack and potentials of conceptualisation

TIMÁR JUDIT

TIMÁR Judit: tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 5600 Békéscsaba, Szabó Dezső u. 40-42.; egyetemi docens, ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék; 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/c.; timarj@rkk.hu

Judit TIMÁR: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences; Szabó Dezső u. 40-42., H-5600 Békéscsaba, Hungary; associate professor, Department of Social and Economic Geography, Institute of Geography and Earth Sciences, Faculty of Science, Eötvös Loránd University; Pázmány Péter sétány 1/c., H-1117 Budapest, Hungary; timarj@rkk.hu

A világ számos más részével szemben Magyarországon nem az a probléma, hogy az „egyenlőtlen fejlődés» sok embernek sokféle dolgot jelent” (Smith 1990, 97.), hanem az, hogy nem tudjuk, (kinek) mit jelent. Miközben évi sok tucat publikációban mutatjuk be a gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek (bár inkább csak különbségek) többféle léptékben, helyen és időszakban mért, illetve feltárt térbeli mintázatait, arról általában hallgatunk, hogy valójában hogyan gondolkodunk ezen egyenlőtlenségek okairól, további lehetséges alakulásáról. Pedig az egyenlőtlen térbeli/földrajzi fejlődés eltérő felfogásain nem kevesebb múlik, mint az, hogy

- az egyenlőtlenséget csak átmenetinek tekintjük, amit a gazdasági növekedés, a kapitalizmus fokozatosan konvergencia irányába fordít – lásd a neoklasszikus gazdaságelméletet, s Christophers (2009) szerint az arra alapozó „új földrajzi közgazdaságtant”,
- vagy olyasvalaminek, ami elengedhetetlen a tőkefelhalmozáshoz, azaz „aktívan termelt”.

Ez utóbbi álláspontból, illetve abból a tényből, hogy ennek követői a marxista, esetleg más kritikai politikai gazdaságtanból vezetik le nézeteiket, s kritikai geográfusokként elhatárolódnak a tőke érdekeit szolgáló államot segítő kutatásoktól, egyenesen következik, hogy ők nem a meglévő területfejlesztési

politikák „jobbá tételében” látják a kiutat. Úgy vélik, a kapitalizmus integráns részét képező egyenlőtlen fejlődés nem szüntethető meg a kapitalista gazdaság viszonyai között. A kapitalista államok legfeljebb arra törekedhetnek, hogy egy társadalmilag még elviselhető, gazdaságilag kezelhető határon belül tartsák a társadalmi-térbeli egyenlőtlenségeket (Hudson 2015). Az ilyen, a neoklasszikus közgazdaságtani felfogást kritizáló nézeteket Christophers (2009) két csoportra osztja. Az egyikbe azokat a megközelítéseket sorolja, amelyek szerint az egyenlőtlen földrajzi fejlődés a kapitalizmus következménye, míg a másikba azokat, amelyek szerint a motorja. Előzőben olyan nagyszabású, nemzetközi léptékben gondolkodó elméletek tűnnek fel, mint a leggyakrabban Andre Gunder Frank nevéhez kapcsolt függőségelmélet, az Arghiri Emmanuel nevével fémjelzett „egyenlőtlen csere” koncepciója, vagy a Magyarországon talán legtöbbet hivatkozott – Immanuel Wallerstein, Samir Amin, Giovanni Arrighi által kidolgozott-fejlesztett – világrendszer-elmélet. Ezekben szervesen összetartozónak tekintik a (gazdasági) fejlettséget és az elmaradottságot, akkor is, ha pl. a „periféria” függőségét (passzív-aktív szerepét) nem feltétlenül azonosan ítélik meg, ha centrum-periféria dichotómiában, vagy az attól eltérő centrum-periféria-félperiféria viszonyrendszerben gondolkodnak is. Vitatható persze, hogy a tőkefelhalmozás logikájában szükségszerűen benne rejlő, aktívan termelt egyenlőtlenség eme koncepcióira a legtalálóbbs-e Christophers osztályozása (véleményem szerint az egyenlőtlenség ebben a felfogásban is több, mint „következmény”, amely egyfajta passzivitást sugall). Számos elemzésben ezeket a koncepciókat nem is sorolják az egyenlőtlen fejlődés szorosan vett társadalom-földrajzi elméletei közé. Az bizonyos, hogy előzményei voltak annak az 1970-es, 1980-as évekbeli radikális (marxista) geográfiai gondolkodásnak, mely az egyenlőtlen térbeli fejlődés megértését is célul tűzte ki, s mely olyan termékeny volt, hogy a megszületett írások egy részét méltánytalanul meg sem említik a mai enciklopédikus összegzésekben (lásd pl. Hadjimichalis 1987; Walker 1978; vagy a más terminológiát használó, de hasonló kérdésekről gondolkodó Massey 1984).

Aki minden kétséget kizáróan a „kapitalizmus motorjának” tekinti az egyenlőtlen térbeli fejlődést, az David Harvey (1982), valamint Neil Smith (2013 [1982], 1990 [1984]), többek szerint is legalaposabban kidolgozott és a földrajzban legnagyobb hatású elméletével. Smith világosan levezeti, hogy a fejlődés termelési feltételeinek és szintjeinek kiegyenlítése/kiegyenlítődése és térbeli differenciálása/differenciálódása irányába ható ellentétes tendenciák hogyan határozzák meg a kapitalista tértermelést többféle földrajzi léptékben. Smith, Harvey és többen mások a klasszikus marxizmus képviselőinél találták meg az egyenlőtlen térbeli fejlődés elméletének gyökereit. Nemcsak a téma maradt mind a mai napig releváns, de az ő gondolataik is tartósan beivódtak a nemzetközi szakmai diskurzusokba.

De miért maradunk távol mi, a magyarországi gértudományok képviselői ezektől a vitáktól? E rövid vitacikk további részében két olyan, általam fontosnak vélt (rész)magyarázatot vázlok fel, melyek egyben kihívást is jelentenek:

végiggondolásuk nemcsak a magyarországi térbeli egyenlőtlenségek jobb megértésének szándékát inspirálhatja, de esetleg az egyenlőtlen fejlődés nemzetközi elméleti vitái számára is új kérdéseket vethet fel.

A marxista földrajzi megközelítés kihívásai: a magyarországi sajátosságok nemzetközi kontextusba helyezhetősége

Az egyenlőtlen fejlődés marxista földrajzi koncepcióinak magyarországi átvételét nézetem szerint nemcsak a meglehetősen elterjedt pozitívizmus hátráltatja – a marxizmus akár újabb változatainak felvállalása negyedszázaddal a rendszerváltás után is sokakat taszít. Az itt forszírozott elméletalkalmazás és -alkotás érdekében például magam sem először emelek szót, közel egy évtizeddel ezelőtt azonban ezt én sem hazai folyóiratban tettem meg (Timár 2007). Azóta lassan felbukkannak az egyenlőtlen fejlődés elméletének rövid interpretációi magyar nyelvű publikációkban is (Boros 2010; Czirfusz 2011; Gyimesi 2013). Smith (2013) egy korábbi írásának magyar fordítása is megjelent, sőt elméletének „kulcsfogalomként”, értelmezési, illetve analitikai keretként történő használatára is van már példa empirikus kutatásokban (Czirfusz 2015; Czirfusz et al. 2015; Nagy 2012; Timár, Nagy 2007; Timár, Váradi 2001). Paradox módon azonban az a viszonylag nagyobb lélegzetű elemzés, amely nemrégiben Gyuris Ferenc (2014, 2015) tollából látott napvilágot magyarul, s elsősorban a Harvey-féle egyenlőtlenfejlődés-koncepcióra hívja fel a figyelmet, többek között épp annak marxista szemléletével szemben kritikus (Gyuris 2015, 115.). A szerző úgy véli, Harvey és Smith koncepciója elfedi azt a tényt, hogy területi egyenlőtlenségek minden társadalomban léteztek. Ezzel szemben Smith csupán azt írja, hogy könyvében ő a kapitalizmusra koncentrált. Leszögezi, hogy a prekapitalista viszonyok közötti térbeli egyenlőtlenség mögött más okok húzódtak meg, mint a kapitalizmusban: „A kapitalizmus geográfiája [térbelisége] sokkal szisztematikusabb módon és a maga teljességében integráns részét képezi a termelési módnak, mint az bármely korábbi termelési módban volt jellemző” (Smith 1990, 98.). Gyuris (2015) az egyenlőtlen fejlődés koncepciójának a „posztoszocialista egyenlőtlenségi viszonyokra” alkalmazásától a szocialista múlt folyamatainak jobb megismerését legalább annyira reméli, mint a jelenlegiekét. Én – nem ezzel vitatkozva – máshová helyezném a hangsúlyt: azon túl, hogy ez az elmélet kiváló lehetőséget ad a „nyugati” társadalmakhoz való hasonlóságaink-különbségeink feltárására, megértésére, azt olyan koncepcionális keretnek tartom, amely része a „kapitalizmuskritika egységes fogalmi rendszerének” (Bodnár 2013), azaz kiváló eszköz a kritikai geográfusok „kezeiben”.

Ráadásul Smith (1990) egyértelművé tette, hogy az egyenlőtlen fejlődés nem csupán sokféle földrajzi léptékben van jelen, hanem szorosan összefonódik a „lépték (akárcsak a tér) termelésével”. Ezen a ponton talán a nemzetközi diskurzusok szintjén is érdeklődésre számot tartó kérdések vethetők fel.

A város-falu hierarchikus megkülönböztetés (egyenlőtlenség) megszűné-
sének előrevetítése már a klasszikus marxizmusban is felmerült. Lefebvre (1968
[1996]) egy újfajta, ideális jövőbeli városról írva fogalmazta újra a gondolatot.
Harvey (2009, 128.) abban a kontextusban (40 évvel későbbi kínai és indiai szituációkban), melyben a profitszerzés céljából előállított terméktöbblet városi
expanzió révén, a falusiak kismizmizése és kiszorítása árán történő felszívását
elemezte, igazolva látta Lefebvre gondolatát. Ezek szerint „a város és vidék kö-
zött valaha létező világos különbségtétel fokozatosan az egyenlőtlen földrajzi
fejlődés porózus tereivé halványul a tőke és az állam hegemonikus uralma
alatt.” Brenner és Schmid (2015) viszont már egyenesen episztemológiai fordulatot követel a városkutatásokban, mivel szerintük az egyenlőtlen fejlődés többé nem ragadható meg olyan területi modellekkel, mint pl. az urbánus-rurális kettősség. Sokkal inkább olyan ellentétes folyamatokkal írható le, mint a kirobbanó urbanizáció, a stagnálás, a zsugorodás, a marginalizáció – gyakran egymás közvetlen közelségében. Az urbanizáció az egész bolygóra kiterjed (planetary urbanization) abban az értelemben, hogy minden területtel interakcióban áll s világszerte átalakítja a rurális zónákat is. Nem állítják, hogy a rurális térségek teljesen eltűnnek, az ellenpéldákat azonban jellemzően a „globális dél” térségeiben találták meg. Az elsikkadni látszik, hogy Európán belül is rendkívül nagy különbségek vannak a rurális zónák átalakulásában. Úgy vélem, a közös nyelv (az egyenlőtlen fejlődés elméletének) használata segítene abban, hogy ne csupán statisztikai elemzésekkel mutassuk be a rendkívül súlyos gazdasági elmaradottsággal küzdő magyarországi falusi térségek helyzetét, hanem elméleti síkra terelve fogalmazzuk meg a „város-vidék” viszony koncepcióival kapcsolatos kételyeinket és ellenérveinket – feltéve, ha vannak ilyenek.

Számomra mindenesetre a gettósodó falusi térségeink helyzete újabb koncepcionális kérdéseket is felvet. Hogyan gondolkodjunk egy olyan területről, amely – mint ahogy ezt Smith (2000, 868.) a szubszaharai Afrikára használta – „a globális gazdaságban virtuálisan feketelistázott [redlined], és az egyenlőtlen fejlődés legsúlyosabban legyengítő hatásait tapasztalja meg”? Mi van, mi lesz azokkal a gettósodó falusi térségekkel, melyek nincsenek az urbanizáció „egész bolygóra” kiterjedő (Brenner, Schmid 2015) hatása alatt (nemcsak a beruházásokból maradnak ki, de ki vannak rekesztve a munkaerőpiacról, a lepusztult infrastruktúra miatt már alig megközelíthetőek, az ottmaradottaknak a városba költözésre sem maradt esélyük), s kiterjeszhető rájuk Szalai Erzsébet (2006) globális léptékben megfogalmazott problémafelvetése? Szerinte az újkapitalizmus válságának egyik eleme az, hogy egyre több a világon a „felesleges”, már a kizsákmányolás tárgyának sem tekintett ember, sőt ország, s a tőke nem „akar” korlátlanul terjeszkedni a perifériák, félperifériák irányába. Az itt felvázolt gondolatmenet viszont megint csak alkalmas lehet arra, hogy az egyenlőtlen fejlődés elméletéről a marxista geográfusok körében zajló egyik vitába becsatornázza a magyarországi viszonyok között szerzett tapasztalatokat. Amíg ugyanis Smith (1990) a kiegyenlítés és differenciálás ellentétes tendenciá-

ját egy „libikókaszerű” mozgásként fogja fel, melyben a tőke a fejlődés és az elmaradottság helyei között oszcillál, mások a kiegyenlítődést és differenciálódást létrehozó erők egyidejű létezése mellett teszik le a voksukat (Dunford 1996; Dunford, Smith 2000). E nézetek közti választás a marginalizált falvaink jövőjéről való elképzeléseinket is befolyásolhatja. Vagy lehetséges, hogy nem választanunk kell?

A térértelmezések jelentősége

Harvey, valamint Smith egyenlőtlenfejlődés-konceptiója a szintén marxista szemléletű „tértermelés”-elméletre (Lefebvre 1991 [1974]) épít. Ez korántsem magától értetődő, hiszen például Christophers (2009) szerint a neoklasszikus közgazdaságtan (sőt az „új földrajzi közgazdaságtan” mai képviselői is) túlzottan leegyszerűsítő térértelmezést alkalmaznak. Smith (1990, xv.) pontosabban fogalmaz, amikor a számára egyébként bizonyos elemeiben elfogadható függőségelméletet, centrum-periféria elméletet kritizálja. Úgy véli, ezek elsősorban azért nem válhattak a kapitalizmus térbeliségének megértésére alkalmas eszközé, mert a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése koncepciójának a „teret és a társadalmi folyamatokat számos szinten integrálnia kell”. Márpedig erre nem alkalmas a tér „abszolút térként”, megtöltendő üres tartályként való értelmezése, hiszen tér és társadalom ilyen elválasztása legfeljebb mechanikus integrálásra ad lehetőséget.

Meggyőződésem szerint az egyenlőtlen fejlődés marxista földrajzi elméleteinek magyarországi alkalmazását jelentős részben szintén az abszolút tér koncepciójának dominanciája akadályozza. Azt hihetnénk, hogy a másutt már már közhelyszerű állítás, miszerint „a tér társadalmi konstrukció”, napjainkban a magyarországi gértudományokban is terjedő konstruktivista felfogás egy kifejeződése. Egyetértek azonban Faragó Lászlóval (2013), aki szerint inkább csak egyfajta szlogenként jelenik meg a térkonstruálás, és nem világos annak valódi jelentése, különösen nem az elméleti háttere. Úgy vélem, a „tér konstrukciója” beszédmódban a nemzetközi szakirodalomban is nagyon gyakran a tér diszkurzív konstrukciójára leszűkített jelentés fogalmazódik meg (lásd ennek értelmezéséről részletesebben: Varró 2004), a tér ilyen értelemben használt konstrukciója a tértermelés szinonimájaként jelenik meg. Márpedig Lefebvre (1991) koncepciójában ez utóbbi magában foglalja a – materialitása miatt – észlelhető, az elgondolt és a megélt teret is (a tér szemléletének e hármasságáról lásd: Berki 2015).

A két terminológia összemosisásával kapcsolatban itt felvetett kritikát megerősíteni látszik az a szakmai beszélgetés, amelyet Anssi Paasival, a régiók konstrukciójáról írt nézetei miatt (is) nevéssé vált geográfussal 2015 elején Tartuban folytattam a Marie Curie RegPol² projekt rendezvényén. Egyetértettünk abban, hogy erről a kérdéstről valóban fontos lenne tisztázó vitát folytatni. Ké-

sőbb bukkantam nyomára Neil Smith (2005 [1998]) egy, már nem is friss esszéjének, amelyben az egyenlőtlen térbeli fejlődés elméletének integráns részét képező „természet termelése” koncepciója védelmében bírálta a szerinte attól teljesen eltérő „diszkurzív konstrukció” elgondolását, a – többek között Kantra jellemző – szélsőséges, univerzalizmusra törekvő diszkurzív konstrukcionizmust. Ő maga nagyon is megfontoltan használta a „konstruálás” helyett a „termelés” kifejezést, épp olyan komplex módon értelmezve azt, mint Marx nyomán Lefebvre tette. Számukra a termelés azonnal fogyasztás is és fordítva, éppúgy kulturális, mint gazdasági alkotás, vagy manuális, mint képzeletbeli tevékenység.

Hogy végül ezek, a mi tapasztalatainkkal is gazdagítható elméleti viták hogyan befolyásolhatják kutatásainkat itt és most? Úgy érzekelem, a nemzetközi szakmai diskurzusokban egyre erősebbek azok a hangok, amelyek attól óvnak bennünket, hogy – mivel a tudományos szövegeink maguk is szerepet játszanak a valóság létrehozásában – például perifériának nevezünk egy térséget, hiszen ezzel magunk is hozzájárulunk a periferezálódásához. Nem vitatom ennek lehetőségét. Csupán az érem másik oldalára szeretném felhívni a figyelmet: ha az intelmektől tartva feladjuk az egyenlőtlen térbeli fejlődés sötét oldalát megélők problémáinak feltárását, nevéen nevezését, akkor az ezekről tudomást venni nem akaró politikákat erősítjük. Ez a szemléletmód pedig igen messze áll attól, melynek terjedését többek között e vitacikkben a kapitalizmuskritika egyik eszközeként használható egyenlőtlen térbeli fejlődés koncepciójának alkalmazásától remélném.

Köszönetnyilvánítás

Készült a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH K 115870 szerződésszámú kutatás támogatásával.

Irodalom

- Berki M. (2015): A térbeliség trialektikája. *Tér és Társadalom*, 2., 3–18. <http://doi.org/bmnd>
- Bodnár J. (2013): A kritikai városkutatás kritikája. In: Jelinek Cs., Bodnár J., Czirfusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 10–21.
- Boros L. (2010): Földrajzi alapkategóriák gazdaságföldrajzi kontextusban. A globális gazdaság környezeti és társadalmi konfliktusai. In: Mészáros R. és munkaközössége (szerk.): *A globális gazdaság földrajzi dimenziói*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 41–56.
- Brenner, N., Schmid, C. (2015): Towards a new epistemology of the urban? *City*, 2–3., 151–182. <http://doi.org/bmnf>
- Christophers, B. (2009): Uneven development. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.): *The international encyclopedia of human geography*. Elsevier, Oxford, 12–17. <http://doi.org/cphc3h>
- Czirfusz M. (2011): *A foglalkozási átrétegződés mint tudományos gondolat a magyar társadalomföldrajzban*.

- PhD értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola, Budapest
- Czirfusz M. (2015): Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés és a magyarországi közmunka. In: Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal (szerk.): *Így kutattunk mi! Tudományos cikkgyűjtemény II. A Nemzeti Kiválóság a Konvergencia Régióban Program ösztöndíjasainak tudományos cikkeiből*. Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, Budapest, 325–327.
- Czirfusz, M., Horváth, V., Jelinek, Cs., Pósfai, Zs., Szabó, L. (2015): Gentrification and rescaling urban governance in Budapest-Józsefváros. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 4., 55–77.
- Dunford, M. (1996): Disparities in employment, productivity and output in the EU: The roles of labour market governance and welfare regimes. *Regional Studies*, 4., 339–357. <http://doi.org/bs3zhd>
- Dunford, M., Smith, A. (2000): Catching up or falling behind? Economic performance and regional trajectories in the „New Europe”. *Economic Geography*, 2., 169–195. <http://doi.org/d88j29>
- Faragó L. (2013): Térelméleti alapvetések konstruktivista ismeretelméleti megközelítésben. *Tér és Társadalom*, 4., 3–29.
- Gyimesi Z. (2013): Bevezetés: A város politikai gazdaságtana. In: Jelinek Cs., Bodnár J., Czifrusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 39–54.
- Gyuris F. (2014): Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés koncepciója. *Földrajzi Közlemények*, 4., 293–305.
- Gyuris F. (2015): Harvey és az egyenlőtlen földrajzi fejlődés: kritika és néhány gyakorlati megfontolás. *Földrajzi Közlemények*, 2., 108–117.
- Hadjimichalis, C. (1987): *Uneven development and regionalism: State, territory and class in Southern Europe*. Croom Helm, London, Sydney, Wolfeboro, New Hampshire
- Harvey, D. (1982): *The limits to capital*. Basil Blackwell, Oxford
- Harvey, D. (2009 [2008]): A városhoz való jog. *Fordulat*, 7., 116–133.
- Hudson, R. (2015): *Uneven development, socio-spatial polarisation, political responses*. Paper presented to the 2nd RegPol² School, “Empirical perspectives on Central and Eastern European polarisation processes and their analysis”. Leibniz Institute for Regional Geography, Leipzig, 2015. október 26–30.
- Lefebvre, H. (1968 [1996]): The right to the city. In: Kofman, E., Lebas, E. (eds.): *Writing on cities*. Blackwell Publishers, Oxford, Malden, 147–159.
- Lefebvre, H. (1991 [1974]): *The production of space*. Blackwell, Oxford, Cambridge
- Massey, D. (1984): *Spatial divisions of labour*. London, Macmillan
- Nagy, E. (2012): Bargaining, learning and control: Production of consumption spaces in post-socialist context. *Europa Regional*, 1., 42–54.
- Smith, N. (1990 [1984]): *Uneven development. Nature, capital and the production of space*. Second edition. Basil Blackwell, Cambridge
- Smith, N. (2000): Uneven development. In: Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G., Watts, M. (eds.): *The dictionary of human geography*. Fourth edition. Blackwell, Oxford, 867–869.
- Smith, N. (2005 [1998]): Nature at the millennium: production and re-enchantment. In: Braun, B., Castree, N. (eds.): *Remaking reality. Nature at the millennium*. Routledge, London, New York, 269–282.
- Smith, N. (2013 [1982]): Dzsentrifikáció és egyenlőtlen fejlődés. In: Jelinek Cs., Bodnár J., Czifrusz M., Gyimesi Z. (szerk.): *Kritikai városkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 89–114.
- Szalai E. (2006): *Az újkapitalizmus és ami utána jöhet...* Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Timár, J. (2007): Different scales of uneven development in a (no longer) post-socialist Hungary. *Treballs De La Societat Catalana De Geografia*, 64., 104–126.
- Timár J., Nagy E. (2007): A középvárosi dzsentrifikáció és társadalmi hatásai a poszt-szocialista Magyarországon. In: Enyedi Gy. (szerk.): *A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 293–317.
- Timár, J., Váradi, M. M. (2001): The uneven development of suburbanization during transition in Hungary. *European Urban and Regional Studies*, 4., 349–360. <http://doi.org/cv47vf>
- Varró K. (2004): A régió mint diszkurzív termék. *Tér és Társadalom*, 1., 73–91.
- Walker, R. (1978): Two sources of uneven development under advanced capitalism: Spatial differentiation and capital mobility. *The Review of Radical Political Economics*, 3., 28–37. <http://doi.org/dscfjm>